

Introducere

Voința umanitară ca reprezentare ideologică

Cu drepturile omului, gravate pe frontispiciul universal al democrațiilor, sunt bombardăți cei ce au căzut de partea proastă a universalului.

J. Baudrillard, 1997, p. 102

Dezvoltarea ideologiei umanitare reprezintă un fenomen contemporan ce reciclează reprezentări străvechi, sensul acestor reprezentări putându-se citi în contextul sfârșitului de secol XX. Prin ideologie înțelegem concepțiile împărtășite de marea majoritate a societății noastre, un fel de credință în valori colective ce provoacă și legitimează comportamente, analize de situații, acțiuni. Amestecând în același timp frânturi de ideologii străvechi și o lectură actuală a lumii contemporane, această ideologie, ansamblu de reprezentări dominante, nu ia naștere nici din hazard, nici din necesitate. Este o viziune a unor oameni de azi – occidentali – asupra oamenilor lumii în general și ai lumii globale în special.

Cele zece articole reunite aici traduc o preocupare ce a luat naștere la mijlocul anilor 1980. Aceste articole au fost puțin sau deloc remaniate, în măsura în care traduc dezvoltarea unei analize critice care mi se pare validată din plin de deceniul următor și de evenimentele și discursurile care s-au succedat.

De câțiva ani încoace, umanitarul face obiectul unor comentarii asupra exceselor, debordărilor sau derapajelor sale, rezerve care nu reușesc totuși să modifice caracterul dominant al discursului umanitar, devenit ca și evident de cât a fost repetat, arătat și împărtășit.

Critica rămâne marginală în fața acestui fenomen umanitar, atât de masiv încât pare că alcătuiește un corpus de valori comune,

adevărată ideologie a oamenilor de la sfârșitul secolului XX. La rândul ei, această perioadă numită de mondializare, face obiectul unor lucrări interesante, însă cu ambiții relativ modeste. Într-adevăr, dacă mondializarea provoacă nenumărate nedreptăți pe drept denunțate, dacă reprezintă o mișcare ale cărei cauze, logici globale și caracteristici pot fi analizate, ea este de multe ori prezentată ca fiind puțin respectuoasă față de identitățile și teritoriile de sens, în vreme ce ideologia umanitară scapă, de cele mai multe ori, acestor critici. Intenția noastră este aici tocmai de a plasa această ideologie numită umanitară în centrul evoluției reprezentărilor lumii și a celorlalți.

Fenomenul umanitar este rareori considerat o ideologie, deși comportă toate caracteristicile acesteia. De cele mai multe ori, „umanitarul” devine un concept în sine, ca și când a-l analiza, a-l critica, a-i demonta roțițele care îl alcătuiesc ar fi ceva șocant sau de negândit. Acest „umanitar”, calificativ devenit substantiv, conform unei logici proprii unei ideologii dominante cunoscute, este abordat esențialmente din unghiul juridic, al drepturilor omului și dreptului internațional, din unghiul politic al gestiunii refugiaților, al conflictelor, al ingerinței, și chiar mai frecvent sub aspect moral decât în termeni sociali și de dezvoltare, fără a mai vorbi de amestecul emoțional mediatic ce maschează mai degrabă decât clarifică aceste fenomene. Într-adevăr, între 1985 și 1997, au avut loc schimbări de reprezentări profunde, ba chiar mutații. Două evenimente majore au intervenit. Căderea zidului Berlinului ne-a făcut să părăsim secolul XX, în timp ce războiul din Golf ne propulsa înspre virtualitățile secolului XXI.

Conceptul de Lumea a Treia și-a pierdut aproape complet relevanța, și a-l pune la plural traduce mai mult nostalgie decât vreo idee sofisticată. Termenul de dezvoltare, a cărui utilizare lipsită de moderație se perpetuează, nu va mai rezista mult la o punere în chestiune cerută de lumea globală în care dezvoltarea nu mai are decât un sens tehnic sau industrial (cf. dezvoltarea unui produs). A dezvolta nu ar mai fi altceva decât a realiza sau a fabrica dezvoltând o tehnologie, făcând să apară învechite și cu totul idealiste discursurile despre dezvoltarea oamenilor în societate, cu atât mai mult cea a popoarelor.

La data la care au fost scrise, articolele care alcătuiesc această lucrare utilizau noțiunile de Lumea a Treia și de dezvoltare fără probleme. Lectura retrospectivă a acestor publicații permite măsurarea profunzimii câmpului ideologic, acțiunea câtorva ani decisivi asupra cuvintelor, conceptelor, ideilor sau a ceea ce le ține locul.

Articolele nu sunt prezentate în ordinea cronologică a publicării, ci în patru capitole.

Primul capitol tratează despre umanitarul medical care, în Franța cel puțin, a reprezentat vârful de lance al ideologiei umanitare în plasarea acesteia pe orbita mediatică. Nu se vorbește oare despre „french doctors” ca despre o specialitate franțuzească cum ar fi *fois gras*? Asociații ca Médecins sans Frontières (MSF), Médecins du Monde (MDM), pentru a le aminti pe cele mai cunoscute, urmate de multe altele, sunt cele care au popularizat discursul umanitar și ideologia subiacentă. Beneficiare ale unei povești de succes, aceste asociații au devenit simboluri. Din acest punct de vedere, ele comportă cele mai reprezentative contradicții, derive și omisiuni ale ideologiei umanitare. Ele poartă totodată, într-o anumită măsură, cea mai mare responsabilitate pentru mesajele răspândite, pentru că sunt cele mai vizibile.

Un demagog adevărat cum este Dr. Kouchner, fost președinte al MDM, nu declara oare că umanitarul este „făcător de drepturi”? Ne vom întreba despre ce drept este vorba în acest prim capitol.

Apărut în 1987 în *Politique Africaine*, textul despre „urgența ca politică” este, din câte știu, una dintre primele analize critice formulate despre locul medicinei de urgență. Aceasta a cunoscut, la mijlocul anilor '80, o dezvoltare importantă, care determina MSF să acopere zidurile cu afișe, prin care umanitatea întregă era convocată în sala de așteptare (deja virtuală) a medicilor fără frontiere.

Să ne aducem aminte de această epocă a fundației ultraliberale „Libertés sans Frontières”, emanație a MSF, ancorată la dreapta liberală, ca și Claude Malhuret, prim-ministru „umanitar” numit de J. Chirac. Mizele politice sunt deja evidente, dar sunt dificil de analizat în acea perioadă. Antitotalitarismul ralia trupe prea puțin omogene și ușor de manipulat. Dezbaterile se fixează atunci în mod abuziv asupra

opoziției urgență/dezvoltare, nefiind vorba de fapt decât de un episod tardiv al războiului rece și, în Franța, de opoziția dreapta/stânga, căreia i se pot identifica principalele categorii structurale.

Din 1987, dezvoltarea „politicii umanitare a spectacolului” a permis verificarea existenței unui regres al politicului sub aspectul unui regres al statelor, în special al celor din emisfera sudică. Așa cum se arată în articolul „De la dreptul la sănătate la drepturile omului: întoarcerea etnocentrismului”, boala celorlalți servește drept pretext intervenției umanitare ce se apleacă atât asupra „catastrofelor politice” cât și a cataclismelor naturale. În numele drepturilor omului, „sufărința politică” este supusă acelorași tratamente rapide, expeditiv și temporare ca și răul biologic. Apare ideea că țările din sud sunt nu numai sărace în bunuri, ci și private de drept, lipsite în mod radical de vlagă și corupte. Imagine răsturnată a Nordului, Sudul se prezintă ca un vid ce trebuie umplut, populat cu subiecți obiectivați ca bolnavi sau victime. Sunt oare bolnavi pentru că nu s-au născut în Occident și, ca atare, incompleți din punct de vedere moral și uman?

Aceste analize sunt dezvoltate în „Intervenții medicale umanitare și prevenție fără frontiere: medicină sau ideologie?” Omul victimă (sau victimizat) apare aici ca obiect al drepturilor (omului), adică drept o persoană de rang inferior, închisă în tabere de refugiați, și nu ca un om complet, înzestrat cu o demnitate recunoscută.

Dimensiunea planetară a prevenției, subiacentă, se sprijină pe un credo unic, cel al dreptului la viață, considerat, se pare, ca simplă supraviețuire biologică a corpului. Tot auzind discursul medicinei umanitare (versiunea Médecins du Monde), reiese că „suspinul omului alb” nu s-au stins în 1985-1987, perioadă în care erau aspru combătute de fundațiile ultraliberale. Ele par, dimpotrivă, făcute să le ofere contemporanilor noștri occidentali un ambalaj etic și emoțional comestibil.

Capitolul al doilea se apleacă asupra ONG-urilor (organizații non guvernamentale), asociații care alcătuiesc cadrul juridic și operațional al activității umanitare. Deja numeroase în anii '60-'70, ONG-urile s-au schimbat profund anii '80. Cel puțin și-au modificat discursul, ca în cazul celor care erau tiers-mondiste, după ofensiva ultra-

liberală din 1985 orchestrată de dreapta franceză deja evocată. Putem remarca amuzați că unele asociații, de un anti-tiers-mondism virulent în 1985, reciclează astăzi discret unele reziduuri tiers-mondiste de atunci, neoliberalismul radical nefăcând decât să aducă și mai multă mizerie, deși promitea bogăție și libertate în țările cel mai puțin avansate, mai ales în Africa.

Studiile realizate despre ONG-uri se dezvoltă cu o întârziere considerabilă față de fenomenul în sine. Unii încep să considere că ONG-urile nu se reduc la discursul pe care îl produc. Între acești actori, contextul politic terenul de intervenție se pot observa relații complexe. În ce privește observația că ONG-urile, fiind non-statale, ar fi o adevărată emanație a societății civile acolo unde ea există, adică de cele mai multe ori în Nord sau în țările mari, trebuie să fii prea puțin perspicace pentru a te opri aici. ONG-urile sunt actori ideologici și politici. Sub acest aspect sunt privite aici. Ele produc și transportă reprezentări ideologice despre umanitate și despre ceilalți.

Articolul „ONG-urile mercenare ale satului planetar sau paznici ai ghetourilor” trasează un tablou al tiers-modismului și al înfrângerii lui de către umanitarismul neo-liberal dintre 1985 și 1990. O adevărată mutație a discursului ideologic a avut loc în cadrul ONG-urilor în această perioadă. Un examen atent dezvăluie articulația fundamentală care leagă mondializarea economică (sau capitalismul neoliberal) de ideologia umanitară, coproducătoare ale consensului democratic în societățile occidentale. Însărcinate din ce în ce mai mult cu gestionarea celor excluși apropiați sau depărtați, ONG-urile apar ca niște instrumente, în parte inocente, într-un scenariu în care populațiile „cu risc”, cele mai sărace adică, sunt ținute la distanță și sub supraveghere. Într-adevăr, a trecut ceasul viziunii idealiste a solidarității așa cum era formulată pe vremea tiers-mondismului. Valorile, cum ar fi solidaritatea, sunt de acum obiectul unui marketing al emoțiilor din ce în ce mai explicit.

Aceste metamorfoze ale solidarității sunt corect analizate. ONG-urile constituie cu siguranță actori ideologici puțin studiați, dar sunt și actori de teren. Dacă o parte din voluntari vehiculează prejudecățile Occidentului, alții, uneori aceiași, se străduiesc să înțeleagă con-

străngerile locale și ajung să cunoască alte societăți, fără a cădea mereu în naivitatea extatică a culturalismului care face apologia sumară a practicilor exotice. Atunci când curiozitatea se transformă în interes real, o anumită cunoaștere, expusă tuturor riscurilor identificate în această lucrare, este posibilă. Ne putem întreba atunci dacă cercetarea științifică asupra dezvoltării și ONG-urile sunt în măsură să întrețină o relație de complementaritate fecundă, lipsită de confuzie.

Capitolul III abordează dialectica infernală care leagă integrarea și excluderea la scară mondială. Ziarele sunt de acum pline de articole despre integrarea economică mondială forțată care are loc sub ochii noștri. Aceleași publicații dezvăluie costul social al utopiei pieței mondiale: o excludere planetară și o marginalizare acută a celor mai puțin „performanți” după criteriile din ce în ce mai sumare ale unei gândiri numite unice. Mase tot mai largi de lucrători sunt în șomaj, mii de refugiați se târâie pe drumurile Africii și Asiei. Statutul drepturilor omului este în acest context de o mare ambiguitate.

Ideologia dezvoltării s-a globalizat și ea. Determinismele unificatoare ecologice, economice, tehnologice și sanitare își conjugă efectele, ca și referința umanitară din ce în ce mai univocă și omogenizată. Delocalizarea producției de bunuri deteritorializează societățile și valorile acestora, provocând o excludere planetară programată. Fragilizate prin delocalizări, alungate de la frontierele sensului practicilor proprii, cu valorile deteritorializate, societățile din Sud, dar și cele din Nord, pun laolaltă oameni a căror alteritate (calitatea de Celălalt) este din ce în ce mai puțin recunoscută și percepută, atât de mare este excluderea lor de la producerea sensului propriei vieți individuale și colective. Alteritatea ocultată, abordată în Capitolul IV, este această expropriere progresivă a oamenilor în afara societăților, a normelor și valorilor lor. Paradoxală în aparență, această ocultare este operată cu referire la drepturile omului postulate ca fiind universale.

O morală globală este pe cale de a se naște, tinzând să producă mai mult precaritate decât securitate, în ciuda referințelor abstracte la dreptul internațional sau la drepturile omului, la fel de abstracte. Cu toate fluxurile de informație, cunoașterea Celorlalți regresează în aceste clișee, iar producerea unei morale universale rămâne o miză

evidentă a puterii, un fel de imperialism occidental și, mai precis, nord-american. Referințele instrumentale la drepturile omului, gestionarea selectivă a ajutorului umanitar ne aduc în prezența unui imperialism moral împotriva căruia nu poate fi conceput niciun război de eliberare. Numai o disidență, și ea globală, ar fi în măsură să opună o rezistență pe măsura problemei.

Ideologia umanitară reprezintă deci un ingredient major al acestor mutații contemporane. În afara referinței la drepturile omului formulate în Europa și SUA, conceptul de datorie de ingerință, de drept de acces la victime, devenit prin extensiune „drept de ingerință” reprezintă o adevărată revoluție, nu numai juridică, dar mai ales politică, pentru că pune în practică un drept de a privi și de a judeca mult mai explicit decât în trecut. Este vorba de un efect al globalizării mizelor timpului nostru, iar referința umanitară își găsește aici locul esențial pe care l-a dobândit în raporturile dintre oameni și dintre state. Trebuie subliniat însă că această ingerință este eminentamente selectivă și că pragmatismul politic, ba chiar cinismul, îi reduc mult din importanță. Numai văzând ce încrucișări au loc în China în jurul drepturilor omului ne putem convinge că este vorba de un instrument de presiune politică utilizat în interesul relațiilor economice și politice mai degrabă decât în folosul populațiilor.

Obiectivul acestei lucrări nu este de a face apologia culturalistă univocă a diversităților culturale și de a se lamenta nostalgic cu privire la dispariția „diferențelor”. Problema alterității nu se referă la practicile folclorizate, ci la capacitatea și dreptul pe care le au oamenii în societate de a produce sensul propriei vieți individuale și colective. A reduce acest sens la un singur model calibrat și, pe deasupra, occidental înseamnă asumarea unui risc considerabil pentru societățile umane. Tocmai acest risc e denunțat aici, ca și utilizarea sumară a drepturilor omului pentru a face plauzibilă o reprezentare simplificată și caricaturală a demnității umane, miză ultimă a acestei dezbateri.

Afirmațiile critice care sunt făcute la adresa acțiunii umanitare și a anumitor ONG-uri denunță derive, abuzuri, contrasensuri, contradicții între obiective, mijloace și rezultate. Ele nu răpesc nimic din legitimitatea luptei organizațiilor autentic umanitare, ca Amnesty

IDEOLOGIA UMANITARĂ

International, care se apleacă, trebuie subliniat, asupra unor oameni reali, în societăți reale, fără niciun șantaj emoțional, adică cu toată responsabilitatea. Această lucrare nu acuză decât demersurile umanitare care disprețuiesc demnitatea celor pe care pretind că îi salvează.

Multe ONG-uri originare din țările din Sud fac zilnic dovada că o practică locală sănătoasă a acțiunii umanitare este posibilă, din clipa în care nu mai depindem de ideologia umanitară occidentală. Acestea, așa cum se întâmplă de pildă în Bangladesh, manifestă o inteligență universalistă analoagă spiritului declarației drepturilor omului și cetățeanului, într-o perspectivă fundamental politică antitetică în raport cu apolitismul iluzoriu al ideologiei umanitare occidentale. Tot în această țară, asociațiile pentru apărarea drepturilor omului merg până la integrarea femeilor, uitate în secolul al XVIII-lea, într-o luptă pentru egalitatea drepturilor. Suntem așadar foarte departe de tentativele culturalizării sau ale etnicizării drepturilor omului schițate de asociațiile occidentale, care nu ezită să propună bricolaje „culturale” reprezentând mărturia supremă a reificării acestor drepturi reduse la statutul de mărfuri ideologice. Atâta vreme cât oamenii din Sud nu vor fi priviți în Occident altfel decât ca iresponsabili, ideologia umanitară nu va fi decât o sursă suplimentară de alienare, pentru noi și pentru ei deopotrivă.

Capitolul I

Medicina umanitară sau pretextul democrației

Urgența ca politică*

„E drept, acolo unde domnește foametea, un ajutor material imediat și bine dirijat este indispensabil. Și totuși, el nu trebuie să devină un panaceu și nici să genereze o mentalitate de asistat care așteaptă mereu să cadă mana din cer. Cum spune proverbul, «mâna care primește e mereu deasupra mâinii care dă». Să avem grijă să nu fabricăm generații de cerșetori.”

Amadou Hampate Ba, discurs inaugural la *Seminarul despre sărăcia extremă și excluziune în Africa*, Paris, 19 aprilie-21 mai 1981

În Franța, dezvoltarea medicinei de urgență se remarcă printr-o mare vâlvă mediatică, la care vin să se alătore de ceva timp pe ecranele televizoarelor noastre, cu un aer fascinat, profesori de medicină care-și părăsesc temporar spitalul alăturându-se acestor chermese comunitariste unde suferința lumii se poate rezolva recurgând la punga persoanelor particulare. Este vorba, se pare, de tentația sau tentativa unei noi politici de sănătate, dat fiind că există și asociații de urgență subvenționate de stat, ba chiar recunoscute drept cauze naționale, în timp ce un anumit număr de asociații de dezvoltare sunt abandonate sau fragilizate de puterile publice care le retrag finanțările. Acesta nu este un fenomen anodin, și ne putem întreba care sunt semnificația, importanța și consecințele lui.

* – Apărut în *Politique Africaine*, nr. 28, decembrie 1987.

Tentația politicii de spectacol

Caracter de spectacular al catastrofelor le conferă acestora o importanță mediatică care sunt extrem de averse societățile de comunicare, cele care utilizează proteze tehnologice pentru a comunica mai bine. Prin participarea vizuală la evenimente, însoțită de siguranța de fi protejat de grosimea unui tub catodic de 10 000 sau 20 000 km, telespectatorul francez are plăcerea de a ști și de a fi acolo unde este așezat. Viziunea spectaculară a faptelor nu e limitată la catastrofele naturale. Ea provoacă de asemenea o percepție teatrală a patologiilor odată cu o aprehensiune catastrofică a lumii. Informația pe care se fondează o apreciere, sau chiar un diagnostic, nu este pertinentă decât pentru câțiva specialiști, capabili să analizeze cauzele evenimentului și soluțiile care pot fi aplicate. Catastrofele sanitare, pe care asociațiile de urgență își fondează legitimitatea și notorietatea, se dovedesc în perfectă continuitate cu catastrofele naturale. Un dispozitiv tehnic e întotdeauna necesar pentru a remedia dereglările naturii, fie că acestea se prezintă sub forma unui tsunami sau a unei epidemii. Explicația cea mai scurtă este deci cea mai bună. Trebuie acționat repede. Trebuie acționat bine. Între nevoia identificată la fața locului și nevoile sugerate de imagini se stabilește o confuzie confortabilă care face indispensabilă intervenția – mai ales intervenția „noastră” – a voastră, telespectatori generoși donatori și a noastră, asociație experimentată sau celulă de urgență a statului. Cine vorbește, jurnalistul, medicul, omul de stat sau diplomatul? Probabil această ființă polimorfă și greu de identificat care decretează urgența unei situații în fața unei populații de salvatori în papuci, compatrioții noștri, concetățenii noștri. Identitatea sa nu e niciodată sigură, căci nu-i auzim decât pe purtătorii de cuvânt. Neputând-o întâlni, putem analiza reprezentările majore care legitimează discursul pe care ni-l ține.

Urgența și necesitatea apar tot timpul împreună. Astfel, „noi” suntem indispensabili. Acest lucru este puțin discutat și cu atât mai rar justificat. În spatele unor mijloace esențiale se profilează niște oameni despre care opinia publică ajunge să creadă că sunt ei înșiși indispensabili. Acești oameni nu sunt numai cei care se vor duce pe teren și, la

nevoie, își vor justifica prezența prin pericolele prin care vor fi trecut *a posteriori* dacă rezultatele lor au fost modeste. De acum publicul întreg este primordial, iar caracteristica principală a acestui public este de a fi alb și de a trăi în țările dezvoltate. Reprezentarea pe care și-o face acesta despre lume nu este prea diferită de a compatrioților noștri din anii '20, care se considerau civilizatori ai restului planetei. Neocolonialismul latent care se ascunde astăzi în spatele „moralei extremei urgențe” nu e tocmai nou, chiar dacă vehiculează și alte componente decât dimensiunea neocolonială.

Obișnuieți să participăm financiar la rezolvarea situației după modelul asociativ al carității planetare, fiecare dintre „noi” scapă din vedere operatorii adevăraților soluții sau adevăraților acțiuni. Dezangajarea statului și, în cele din urmă, a unui anumit număr de instanțe specializate începe de îndată ce totul pare supus bunăvoinței unui public pe cât de binevoitor, pe atât de parțial informat. Toți știm, de la Tocqueville încoace, că dictatura unei opinii publice versatile și pasionale nu este apogeul democrației. Așadar, adevăratele urgențe ar fi cele de care vorbește mass-media; restul nu există. Riscul unei selecții arbitrar și artificiale este enorm, dacă evaluăm mizele politice și economice subiacente. Progresiv, în numele unei urgențe despre care nu se știe cine a decretat-o și unde a fost decretată, o viziune catastrofică a lumii e invitată la masa contemporanilor noștri la ora jurnalelor televizate. Efectul ei asupra politicilor de sănătate este negativ, în măsura în care accentuează tendințele naturale spre renunțare, care sunt cele ale oricărei instituții în fața opiniei publice. La ce bun să mai afirmi o politică de cooperare sanitară, când campaniile publicitare bine conduse produc mai multe efecte în societatea noastră? De ce să explicăm probleme complexe, când ideile simple țin loc de analiză și îi entuziasmează pe contribuabili, care sunt totodată electori? Atunci când principalele asociații au atins talia unor grupuri de presiune bine implantate care sunt în concurență, politica de sănătate nu mai constă în a face alegeri pentru a-și atinge obiectivele; ea se reduce la a da satisfacție grupurilor celor mai puternice și mai bine instalate. În această privință, locul celor două asociații de urgență care sunt cele mai importante, Médecins du Monde și Médecins sans Frontières, îndreaptă

puterea publică spre o savantă distribuire a bunelor puncte care, într-o zi, ar putea ține loc de politică de sănătate față de Lumea a Treia.

Acest mare „noi” anonim căruia îi incumbă să decreteze urgențele, adică prioritățile care necesită diagnostice, este un vast corp emoțional și apolitic ce delegă unor asociații private exercițiul alegerilor și punerea în practică a soluțiilor necesare. Cunoaștem pericolul „politicilor apolitice” care rezultă de aici și știm astăzi că MSF a părăsit Etiopia din motive politice, perfect acceptabile deși discutabile.

Astfel, dacă în domeniul sănătății a gestiona o urgență înseamnă a face politică prin alte mijloace, cum afirmă J.-C. Ruffin (1986), este perfect limpede că noțiunea tradițională de politică de sănătate în direcția țărilor în curs de dezvoltare e pe cale de a exploda.

O tentativă de neutralizare a statelor din Lumea a Treia

Majoritatea „urgentiștilor” o spun deschis: totul ar fi aproape perfect într-o lume perfectă dacă statele nu ar cere formalități administrative, autorizații umiltoare, drepturi de vamă oneori, toate acestea în intervale de timp care transformă noțiunea de urgență în farsă tropicală, fără ca, din fericire, donatorii să bănuiască ceva.

Noțiunea de urgență presupune o incapacitate completă sau relativă a puterilor publice locale de a rezolva o situație. Această incapacitate este un corolar al urgenței. Condițiile de sănătate sunt de asemenea natură pentru o parte însemnată a planetei, încât nu suntem departe de a admite că unui mediu patogen sau defavorabil i se adaugă o incapacitate cronică a statului de a pune în practică o politică sanitară realistă, eficace și accesibilă. Devreme ce experții străini veniți pentru a da sfaturi eșuează în a da roadele așteptate tocmai pe teren în absența medicilor naționali care preferă să se expatrieze, se impune o adevărată și completă substituție în regim de urgență. Este vorba de o întoarcere radicală la noțiunea de substituție, declarată ieri alienantă și neproductivă. Urgența se află acolo, excluzând orice dezbateri, iminentă. În aceste state, considerate incapabile de a pune în practică o politică de sănătate, reprezentate de funcționari „corupți” și indiferenți la suferința semenilor lor, medicii de urgență sunt în elementul lor,

căci, pe cât este de negativă reprezentarea societății locale (care duce lipsă de tot!), pe atât de pozitivă este vocația lor de salvatori. Populațiile locale sunt ținte pasive pentru care urgența e o proteză căzută din cer. Ce importanță are dacă mâine aceeași proteză va fi vândută din nou unui comerciant local... Noi nu vom ști nimic.

Focalizându-se asupra nevoilor de supraviețuire imediate, urgențiștii se expun reproșului că ignoră situația pe termen lung. Nimeni nu discută existența urgențelor vitale, iar medicii din marile asociații primesc astăzi un bagaj de informații și o pregătire mai bune decât în trecut. Sensibile la această critică, unele asociații se angajează pe „termen lung”, ceea ce în sine este un progres, dar întărește efectul de substituție amintit. Pe lângă aceasta, în intervalele care le sunt în general repartizate și în locurile în care își exercită activitatea, precum taberele de refugiați, care sunt niște creații artificiale, urgențiștii sunt de multe ori determinați să prezinte ca revoluționare soluții tehnice utile dar insuficiente, ba chiar gadget-uri. Așa cum nici în Sahel vegetația nu revine la viață odată cu folosirea unor pompe solare, nu se poate construi o politică de sănătate numai cu latrine.

Așadar, tentativa de neutralizare a statelor în curs de dezvoltare declarate inapte nu ține sub nicio formă loc de politică de sănătate. Adresându-se unor oameni abstracți aflați în nevoie concretă, însă fără drept la replică, acțiunile de urgență își găsesc terenul cel mai propice în locuri de detenție cum sunt taberele. Ele se adresează unor oameni care trăiesc în condiții de o precaritate extremă, care aspiră atât la supraviețuire, cât și la puterea de a se organiza social și cultural. Prin ignorarea celei de-a doua exigențe – că viața nu merită trăită decât în societate –, medicina de urgență atinge limita de la care începe să fie o politică de sănătate a răului absolut. Obsedați de gulaguri de toate felurile, urgențiștii ne servesc o viziune catastrofică a lumii ai cărei pompieri sunt, atunci când nu sunt piromanii ei.

Un risc de regres pentru politicile de sănătate

De la tentația unei politici de sănătate, poate mai mult spectaculoasă decât eficace, la tentativa nemărturisită de a elibera statele de

această responsabilitate, politicile de urgență își manifestă nemijlocit indiferența față de oamenii pe care într-o primă etapă îi salvează. Actorii locali sunt complet absenți din aceste acțiuni, atunci când nu sunt poate decât salariați. De aceea, jurnaliștii sunt uneori naiv uimiți de raporturile mediocre dintre salvatori și populație în timpul catastrofelor, sau pur și simplu observă relațiile extrem de reduse pe care aceste echipe le întrețin cu populația locală. Trebuie făcută o distincție între specialiștii în salvarea după catastrofe, care rămân foarte puțin timp pe teren și distribuie o variantă a medicinei militare de tip „protecție civilă”, și urgențiștii din asociații ca Médecins sans Frontières sau Médecins du Monde. Aceștia întrețin un anumit tip de contact cu populația, pe care aproape o ignoră, ca și militarii sau paramedicii. Pentru ei, misiunea sau cruciada umanitară, adică morală și ideologică, poate fi un obstacol atunci când este vorba de a înțelege ce vor oamenii, care cer de cele mai multe ori bunuri materiale sau bani mai degrabă decât servicii de sănătate. Într-o tabără de refugiați care adăpostește indivizi rămași fără nimic în urma anumitor evenimente, ce altceva pot să ceară actorii locali, dacă nu ceea ce li se propune... În fața acestor pacienți iresponsabili, care reprezintă visul unei anumite medicine eficiente și expeditiv practice în Africa în anii '30, asistăm la o deresponsabilizare a statelor din Nord și Sud, ale căror alegeri sunt manipulate de mass-media sau de șantajele umanitare. A trata bolile de pe o zi pe alta, fără a aborda și cauzele uneori socioeconomice ale acestora înseamnă a face „frecție la un picior de lemn”. Medicul câștigă de aici mai mult decât bolnavul, care va muri după două zile din lipsă de îngrijiri sau, și mai probabil, de foame.

Regresul politicilor de sănătate care se profilează în spatele modei urgenței este propriu statelor africane, eliberate de problemele de sănătate ale părții sărace a populației, înainte de a fi eliberate în diverse moduri de o parte din responsabilitățile lor politice. Întrebarea nu este așadar dacă aceste state își îndeplinesc în mod corect responsabilitățile sanitare. Nu este cazul întotdeauna, dar este acesta un motiv suficient pentru a institui, pe nesimțite, o întoarcere la o medicină colonială care beneficia de o inserție destul de bună datorită duratei sale? Urgența trece, și oamenii se trec și ei a doua o zi.

totodată dincolo de aceste batalioane de lucrători curajoși, obscuri și puși la pușcași, urgența pune pe orbită eroi salvatori a căror funcție principală este de a-i motiva pe donatori. Aceste vedete medicale ne vorbesc despre Lumea a Treia așa cum alții ne vorbesc despre pui de focă adășați în tabere pentru a găsi adăpost. Fără a pune o clipă sub semnul întrebării necesitatea fundamentală a unui anumit tip de acțiuni, adăptate pe cât posibil unor contexte diferite, trebuie să constatăm că anumiți profesioniști competenți ai urgenței sunt pe cale de a investi puține „moi” ale sănătății publice. În mijlocul ezitărilor legate de instituirea unor îngrijiri de sănătate primare, robuste certitudini ale urgenței inspiră încredere. Ele amintesc discret de acea medicină colonială care dădea rezultate ignorând cu trufie populațiile, căci subiectul nu era încă la ordin ea zilei. Este un fapt cât se poate de evident că plasarea în carantină a purtătorilor de SIDA în tabere ar conține multora, așa cum faimosul „drept de ingerință” în numele drepturilor omului liniștește conștiința.

Regresul politicilor de sănătate amintit trimite oare la întoarcerea deghizată a medicinei coloniale odată cu campaniile de vaccinare în masă realizate cu armata și Bioforce, sau la participarea populațiilor cărora li se adresează îngrijirile de sănătate primară? De la politicile de urgență la politica de urgență nu e decât un pas, ușor de făcut pentru ideologii planetari ai catastrofelor. Totuși, lumea nu e un lagăr de refugiați, și e nevoie de multă naivitate și aroganță pentru a crede așa ceva. Urgențele populațiilor sunt de cele mai multe ori sociale sau economice. Ele sunt rareori luate în considerare, pentru că pacientul este prin natură mort în medicina colonială și recunoscător în medicina neocolonială.

Deși necesare în câmpul lor, politicile de urgență semnaleză un risc de regres al sănătății publice în care se afirmă ca „politica de urgență”. Aceasta, dincolo de faptul că îi face pe tinerii medici să se angajeze în dezbateri ideologice pe care nu le stăpânesc tot timpul cum trebuie, se sprijină pe o viziune simplistă în care omul este un deșeu al istoriei, iar statul, un tiran. Medicina de urgență nu ar putea ține loc de politică de sănătate. Putem crede că, așa cum împrumuturile bancare acordate țării în curs de dezvoltare măresc datoria